DESPRE VALOAREA STILISTICĂ A ADJECTIVELOR DEMONSTRATIVE ÎN ROMANUL „NICOARĂ POTCOAVĂ"

DE

B. CAZACU

O particularitate stilistică a romanului „Nicoară Potcoavă" este deasa întrebuinţare a adjectivelor demonstrative (*acest* şi *acel*), care apar atît în expunerea propriu-zisă a autorului, cît şi în părţile dialogate ale operei.

Iată cîteva exemple de folosire a adjectivelor demonstrative *acest* (*această*) şi *acel* (*aceea*), spicuite la întîmplare din diferite pagini ale romanului.

„A c e s t mazîl Alexandru Dăvidean, văr de-al doilea cu noi a fost în vremea lui Staroste de Putna" (p. 51)[1]; „... am fost cu a c e s t soţ al meu la Roşcani..." (p. 9); „[Tutunul] foloseşte la răceli, te apără de frigurile de baltă, potoleşte tusa de dimineaţă. A c e s t tutun, în păpuşi de cîte un sfert de ocă, moş Petrea îl dobîndise de la un ovrei de la Braţlau..." (p. 27); „... Alexandru cunoscuse înfricoşatele salturi ale hatmanului Potcoavă de altă dată şi se cutremura de amintirea lor. A c e s t bărbat blînd ridicase ca în furtună căzăcimea de la praguri..." (p. 124); „Mura privea la el [= Alexandru] cu frică, judecîndu-l cu mintea ei ageră că bună dreptate face a c e s t tinerel" (p. 110); „Să nu socoată a c e s t Vartic că noi nu ne-om aduce aminte, cînd ne-om întoarce cu măria sa Nicoară..." (p. 118); „Iaca, bine trăim noi cu a c e ş t i ciangăi de lege şi limbă străină" (p. 41); „Deşi e aşa de bun meşter [şi cîştigă destul, n-are linişte în a c e s t tîrg al Moghilăului..." (p. 184)[2].

[1] Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, Ed. Tineretului, Bucureşti, f.d.; citatele care apar în cuprinsul articolului de faţă, fără altă indicaţie decît pagina, se referă la acest roman.

[2] Cf. alte exemple la paginile: 58, 68, 84, 110, 182, 192, 204, 207.

BDD-A10354 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:08 UTC)

Întrebuințarea adjectivului demonstrativ *acel* (*aceea*) este mai frecventă (fapt pe care îl vom explica mai jos):

„Dacă n-ar fi fost atunci pieirea lui, apoi s-ar fi întors iar a c e l Bîrlădeanu asupra Ipăteștilor" (p. 8); „Diacul Radu își isprăvi istorisirea... despre întîlnirea de la hanul lui Haramin, cu a c e l bărbat ciudat și spînatic cu nas ascuțit cît și al lui Alexa Totîrnac. Slujitorul a c e l a al mazîlului... ducea la episcopia de Roman blesteme împotriva Ieremiei Pîrcălabului" (p. 25—26); „Trăiește, măria-ta, aicea un neam de oameni... loviți și sărăciți de a c e l Irimia" (p. 23); „Cînd a ajuns la patruzeci și cinci de ani... a c e l Iurg Litean... s-a gîndit..." (p. 65); „Fiind a c e a fecioară frumoasă și înaltă..." (p. 65); „... au intrat în șerbie la a c e l căpitan de lefegii..." (p. 33); „sub hoarnă ardea foc mare... Din a c e l foc, Ile aduna jar" (p. 132); „Să se știe că a c e l pîrcălab e otrava vieții mazîlilor" (p. 30); „A c e l Vartic vornic va intra în stăpînirea morii..." (p. 112); „Masa era împresurată de oaspeți și a c e i oaspeți ospătau" (p. 52); „La tumultul de glasuri care a cutremurat ulița... s-a deschis o portiță și a ieșit capul lui Pan Kopițki... A c e l cap al fostului căpitan de oaste avea rase cu briciul bărbia, obrajii și tîmplele..."(p. 187); „... a lucit deasupra ogoarelor și livezilor a c e l u i cuprins soarele" (p. 44); „Se afla în fundul ființei sale o întrebare... însă măria-sa a stăpînit în tainița ei a c e a întrebare către feciorii Gîrbovului" (p. 294); „S-au scîrbit, socotind cît e de scurtă a c e a zi a vieții lor" (p. 116); „...A găzduit în a c e a albă priveliște..." (p. 66); „A c e a vale a Moldovei... fusese un fel de rai al lumii" (p. 32); „Atunci la a c e a moarte a părintelui meu a fost răzmeriță" (p. 33)[1].

★

Funcția originară a demonstrativelor este de a exprima gestul care însoțește comunicarea, de a concretiza legătura dintre vorbire și gest: cel ce vorbește, folosind adjectivul demonstrativ pe lîngă un substantiv, „conduce" privirea auditoriului spre o anumită persoană sau un anumit obiect (fie situate în imediata lui apropiere, fie mai depărtate — la propriu sau la figurat). Prin folosirea demonstrativelor, elemente prin excelență d e i c t i c e, se realizează verbal notarea dinamicii gesturilor personajelor. Mihail Sadoveanu utilizează adesea demonstrativele, în romanul „Nicoară Potcoavă", cu acest efect indicator. De exemplu: „Vă închin vouă, credincioșilor mei, a c e s t vin, a grăit Nicoară" (p. 119); „Dacă era cumva un neprietin, apoi dădeam drumul a c e s t e i haite Vidra de-l rupea" (p. 36); „După ce-or cădea a c e s t e frunze. m-oi pregăti" (p. 207).

[1] Cf. alte exemple la paginile: 8, 9, 26, 35, 46, 55, 65, 66, 68, 69, 111, 117, 199, 125, 135, 173, 180, 191, 202, 207.

BDD-A10354 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:08 UTC)

Demonstrativele nu indică însă numai obiectul sau persoana care sînt de față, ci au și funcția anaforică de a relua un termen anterior, de a se referi la cineva sau la ceva despre care a mai fost vorba în text, atrăgînd astfel atenția asupra unei anumite persoane sau a unui anumit obiect. Această funcție este des întîlnită în romanul „Nicoară Potcoavă": „Acolo, la domnia lui Ștefăniță vodă, și-a fost clădit curte cu turn de strajă un cneaz cu numele Iurg Litean ... Avea acest Iurg Litean părul creț în cap și în barbă și ochii mari" (p. 64); sau: „Se ridicase în aceste părți de lume, căpitane Petrea, un lup sur, cu părul aproape ca măgara... Și fiind acu patru ani la o cîșlărie haita noastră Vidra, pe care ați văzut-o, iată că s-a pustiit o vreme cu acel lup sur" (p. 60); „Iar căruța, Caraiman a întors-o iar la vale către Izvoare, cu caii. Și acel Caraiman oacheș fiind, se pare, slujitorul celorlalți, nu s-a mai întors sus" (p. 79); „... ei fac un negoț mult mai bănos — ducînd negustorași de marfă măruntă în tîrg la Moghilău. Acei negustorași de la noi caută lucruri ușoare și scumpe" (p. 181).

Folosirea frecventă a adjectivelor demonstrative are, în scrisul lui M. Sadoveanu, o dublă funcție stilistică. Pe de o parte, prin utilizarea adjectivului demonstrativ, „obiectul" desemnat prin substantivul pe lîngă care apare adjectivul este „apropiat" de ochii noștri, e conturat și delimitat în mod mai precis. Funcțiunea gramaticală a adjectivului demonstrativ, în astfel de cazuri, e oarecum asemănătoare cu aceea a articolului hotărît din limba literară actuală[1], cu mențiunea că construcția cu adjectivul demonstrativ nu se reduce la o simplă determinare a cuvîntului, ci prin ea se realizează și funcția stilistică de insistență (adjectivul demonstrativ detașează un element al propoziției, îl relevă, opunîndu-l restului comunicării). Totodată, în cazurile cînd demonstrativul se referă la un anumit obiect (din apropiere sau mai depărtat de vorbitor), întrebuințarea acestei părți de vorbire are și o funcție evocatoare, contribuind — așa cum am amintit mai sus — la obținerea unui efect de natură scenică (adjectivul demonstrativ sugerează dinamica gesturilor personajelor).

Pe de altă parte, se știe că frecventa întrebuințare a elementelor deictice e, în general, o particularitate a stărilor de limbă mai vechi[2] (într-o oarecare măsură și a vorbirii populare). Se pot cita numeroase exemple în acest sens din scrierile cronicarilor: „Fost-au acest Ștefan vodă om nu mare de stat"[3]; „Acest Alexandru vodă zic că au

[1] Cf.: „După ce-or cădea aceste frunze [=frunzele] m-oi pregăti" (p. 207).

[2] Vezi, de pildă, pentru vechea franceză, observațiile lui Erhardt Lommatzch, *Deiktische Elemente in altfranzösischen*, în *Hauptfragen der Romanistik, Festschrift für Ph. Aug. Becker*, Heidelberg, 1922, p. 102 și urm.

[3] *Letopisețul țării Moldovei întocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, Ed. Clasicii romîni comentați, Craiova, 1934, p. 61.

BDD-A10354 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:08 UTC)

fost..."[1] „Acest Alexandru vodă au ținut scaunul o lună"[2]; „Acest Petru vodă au domnit... 12 ani"[3]; „Acest Ștefan vodă, ce l-au poreclit Lăcustă"[4]; „Acei lei sălbateci și lupi încruntați... au rădicat domn"[5]; „Fost-au acesta război între verii, pentru domnia țării..."[6]; „Este și această laudă în letopisețul lor..."[7]; „Mare întunecare aice înțelepciunii acestui domn"[8]; „Multu au stătut hanul îndoit după aceste cuvinte a lui Hmil"[9]; „Și aceie cetate... au fostu a răsipei casei lui Vasile vodă pricina"[10]; „Ce aceie iarnă l-au apucat acolea"[11]; „Ce apoi nu l-au mai solobozitu Schinder pașe pre tălmaciul acela"[12]; „Ce la cît va veni pe urmă acest boier, vremea viitoare va arăta"[13]; „...iară sultanul n-au dat nici un răspuns pe acea carte"[14]; „... pînă i-au adus pre acel porucinic și cu acei unsprezece soldați"[15].

Mihail Sadoveanu, recurgînd la construcții de acest fel, dă stilului său o coloratură arhaică. Sub pana lui M. Sadoveanu, construcțiile amintite cu adjectivul demonstrativ dobîndesc așadar — ținînd seamă de sentimentul lingvistic al lectorului actual — o valoare stilistică deosebită, ele contribuind și la realizarea culorii locale a limbii folosite în romanul său istoric.

★

S-ar putea pune întrebarea de ce în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu adjectivul demonstrativ acel apare mai des întrebuințat decît acest (vezi supra, p. 46).

Ambele adjective demonstrative (ca și pronumele demonstrative corespunzătoare) fac parte din sistemul de „organizare referențială"[16] al semnelor lingvistice; însă funcțiile lor în limbaj, în procesul de comunicare, pot implica nuanțe deosebite. Explicația folosirii mai dese a demon-

---

[1] *Letopisețul Țării Moldovei întocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, Ed. Clasicii romîni comentați, Craiova, 1934, p. 179.
[2] *Ibidem*, p. 170.
[3] *Ibidem*, p. 150.
[4] *Ibidem*, p. 109.
[5] *Ibidem*, p. 109.
[6] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, București, 1944, p. 27.
[7] *Ibidem*, p. 27.
[8] *Ibidem*, p. 70.
[9] *Ibidem*, p. 121.
[10] *Ibidem*, p. 142.
[11] *Ibidem*, p. 121.
[12] *Ibidem*, p. 48; Alex. Gîdei (*Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. al XVII-lea din punct de vedere al limbii, metodei și cugetării*, București, 1898, p. 184) a semnalat astfel de exemple în scrisul lui Miron Costin.
[13] *Cronica lui Ion Neculce*, Ed. Clasicii romîni comentați, Craiova, 1932, vol. II, p. 475.
[14] *Ibidem*, p. 283.
[15] *Ibidem*, p. 471.
[16] Cf. E. Benveniste, *La nature des pronoms*, în volumul *For Roman Jakobson, Essays on the occasion of his sixtieth birthday*, Haga, 1956, p. 34 și urm.

BDD-A10354 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:08 UTC)

strativului *acel* (față de *acest*) trebuie căutată în caracterul narativ al operei de care ne-am ocupat: se pare că *acest* e mai ales deictic-scenic — folosit îndeosebi pentru indicarea în situația prezentă, contemporană vorbitorului —, iar *acel* e mai cu seamă anaforic-narativ. În cursul unei narațiuni e de așteptat deci ca autorul să facă mai des apel la cea de a doua categorie de demonstrative.

Tot din aceeași cauză însă, utilizarea destul de frecventă a demonstrativului *acest*, în romanul istoric discutat, apropie narațiunea de prezentul scriitorului și creează o atmosferă de contemporaneitate cu bogate rezonanțe afective.

BDD-A10354 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:08 UTC)